

Есе дослідження на тему: “Радянська школа: територія (не)свободи

Одного разу на уроці громадянської освіти ми замислилися, щоб хотіли змінити в гімназії. Кожен із нас почав висловлювати свої ідеї і думки. Хтось хотів би краще обладнання у кабінеті хімії для практичних робіт, інші оновлення шкільної бібліотеки, прозвучала й думка про покращення їжі у їдальні. Кожен із нас висловив думку і ніхто не переймався, що його осудять. І ось ми дійшли до теми самоорганізації і свободи. У нашій гімназії вільна шкільна форма, деякі учні фарбують волосся, змінюють свою зовнішність різноманітними зачісками тощо. Наша вчителька, Ольга Володимирівна запропонувала цікавий експеримент: дослідити шкільне життя у Радянському Союзі і особливо розглянути поняття “свободи” у ті часи. Щоб знайти потрібну інформацію ми опитали наших дідусів, бабусь, шукали її в інтернеті, а також звернулися до деяких вчителів.

Спочатку варто поміркувати, а як ми розуміємо, що таке свобода в школі? Наші зачіски, вбрання, макіяж – це все ознаки свободи. Також сюди входить можливість ділитися власними думками. Для нас ці речі звичні і ми навіть не задумуємося, що це ознаки шкільної свободи. Наприклад, у радянські часи влада втручалася навіть у такі прості для нас речі. Таким чином вона демонструвала свою силу навіть у зовнішньому вигляді школярів. Розглянемо також більш детально важливість висловлення власних думок. На уроках громадянської освіти ми обговорюємо багато важливих суспільних тем. Наприклад, чи можуть представники і представниці ЛГБТ спільноти одружуватися і мати дітей. Зрозуміло, що наша вчителька намагалася пояснити важливість толерантності, але не вимагала єдиної правильної відповіді. Кожен мав змогу висловитися і аргументувати свою думку.

Переговоривши з учасниками інтерв'ю, ми зрозуміли, що вплив комуністичної партії та ідеології був помітним усюди. Наприклад, на уроках літератури та історії учні мали висловлювати ту думку, яка відповідала матеріалу підручника і позиції вчителя. Ми на українській літературі коментуємо твори, кожен може висловитися і думки різняться, але наша вчителька розповідала, що у її шкільні роки діти мали тільки одну позицію, яка була у підручнику. Учні, котрі не погоджувалися з тим, що розповідав викладач отримали низьку оцінку і попередження про неправильне висловлювання. Деякі вчителі самі можливо не погоджувалися з цими позиціями, але вони були вимушені пропагувати те, що нав'язувала влада.

Готуючи матеріали, ми разом з Ольгою Володимирівною шукали наукові статті про те, як жилося школярам в Радянській Україні. Кожна стаття була для нас важливою, але ті дослідники і дослідниці, хто пише на цю тему, в основному звертають увагу на організацію роботи школи: забезпечення школярів підручниками, навчання вчителів, аналізують, хто ходив до школи і чи була проблема залучення дітей до навчання. Важливо, що у статті про початкову

освіту авторка розповідає: “Після опублікування у газеті "Правда" статті "Проти ідеологічних викривлень в літературі" (1951 р.) та праць Й. В. Сталіна з мовознавства нищівної критики зазнали підручники з української мови та літератури, в тому числі і читанки для початкових класів. У наказі Міністерства освіти УРСР від 22 вересня 1951 р. наголошувалося на усуненні недоліків у навчальних програмах, читанках для початкових класів та відображенні у них "всесвітньоісторичних досягнень соціалістичного будівництва, радянської науки і культури, непорушної ленінсько-сталінської дружби народів СРСР, животворного радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, творчої праці радянських людей, що будують комунізм у нашій країні, організаторської, керівної і спрямовуючої ролі великої партії Леніна-Сталіна". Вектор освітньої політики повоєнних років спрямовувався на ідеологізацію, радянізацію та русифікацію української школи, а "зміст освіти перетворився на інструмент реалізації суспільно-політичних ідеологем та планів тоталітарного режиму – стерти національну свідомість українського народу, замінивши її на загальнорадянську".

Можна підтвердити жорстку регламентованість дозвілля уривком з дослідження О. Лаврут про відпочинок піонерів: “... піонери виконували притаманні для них речі: шикуватися на піонерську лінійку, ходити в такт, під барабан і пісню, в строю, розрізняти піонерські сигнали: «увага», «збір», «тривога»; грати не менш, ніж у три – п’ять ігор (рухливих, настільних та ігор на спостережливість і кмітливість); брати участь не менше ніж у двох одноденних походах, знати, що треба брати із собою туди, уміти правильно укладати рюкзак, навчитись орієнтуватися за компасом, розпалювати вогнище, приготувати на ньому їжу. І сидячи біля вогнища, розповісти у такій теплій і романтичній аурі товаришам про найцікавіше, що дізнався з книжок, виконувати з друзями декілька піонерських пісень та танців...”.

Є ще багато статей, де можна знайти подібні факти, кожен історик чи дослідник описує ці події по-своєму і дуже важливо перечитати багато, щоб зробити більш точні висновки. Але усі вони складають враження про те, що у Радянському Союзі в школах не було свободи і права на самовираження. Хоча влада до останнього це не визнавала, вона декларувала вільний вибір учнями та ученицями професії, хобі, друзів та уподобань. Більшість істориків та історикінь дуже коротко описують внутрішній стан дітей тих часів, їхнє ставлення до шкіл і їхні думки про способи протесту чи про вибір погоджуватися із цими правилами. Але авторам науково-популярних або популярних публікацій все таки вдалося передати більш правдиву картину. Вони відображали ці жорстокі вимоги з приводу їхнього зовнішнього вигляду, поведінки. Ці люди чудово розповідають, що справжні радянські школи дуже відрізняються від тих, що показували у мультфільмах та художніх фільмах. Показують, що учні не мали право висловлювати думки, котрі суперечили владі і порушували так звані їхні стандарти і норми. Також журналісти вважають, що

замовчувалася проблема булінгу. Часто старші діти ображали молодших, відбирали гроші, вимагали купити їм щось смачне у буфеті, були тих, хто мав нижчий матеріальний статус або слабший.

Варто зазначити, що навіть під час нашої війни і в Росії, і на тимчасово окупованих територіях у школах дітям видають підручники з російською пропагандою і підтримкою їхньої армії, українських дітей змушують приєднуватися до заходів з підтримки Росії.

У результаті опитування серед наших родичів та вчителів ми дізналися багато цікавої інформації про радянську школу і знайшли підтвердження відсутності свободи учнів. Одразу хочемо зазначити, що тільки бабуся В. Щєбляєва погодилася на відеозапис, бабусі С. Щєпотко та Д. Охрімчука, а також наша класна керівниця А. Г. Бучма - на запис голосового інтерв'ю. Ще одна важлива деталь - наші респонденти трохи соромилися і під час запису говорили не все те, що до цього розповідали у невимушеній бесіді. Але їхні історії про важкі побутові умови, про тотальну пропаганду і контроль, про русифікацію (Л. Щєпотко говорить російською, бо не хоче записувати свідчення суржиком), про подвійні стандарти дуже влучно ілюструють фейкові міфи про "чудову" радянську школу.

Дуже цікаве питання, чому люди досі ностальгують за радянським часом і вважають, що це часи безтурботного дитинства, незважаючи на усі ці факти обмеження свободи у школах і багатьох інших проблем. Історик Я. Грицак стверджує, що ідеологія в СРСР будувалася на ідеях рівності і справедливості. Якщо людина зараз не відчуває це в сучасному суспільстві вона починає сумувати за минулим. На нашу думку, у радянських школах дійсно обмежувалися права дітей на самоврядування і самовираження. Старше покоління через це і досі не розуміє чому школа має дослухатися до дітей. Вони вважають, що учні мають слідувати правилам школи і боятися висловитися. Хочемо сказати, що і зараз у школах наявні проблеми булінгу, непорозуміння з вчителями тощо. Але сучасні діти намагаються про це говорити і прийти до спільного рішення. Хоча іноді діти і в сучасних школах обирають промовчати, бо бояться, що їх не зрозуміють або зіпсується ставлення вчителів до них. Тому ми вважаємо, що дослідити атмосферу навчання в радянській школі було важливим. Адже таким чином можна порівняти, побачити зміни чи не допустити тих помилок. Оскільки ми не є професійними дослідниками і дослідницями, наша перша спроба проєктної роботи точно має вади. Не все вдалося з інтерв'ю, ми не одразу почали вести щоденника. Ми дуже вдячні родичам, вчителям, котрі погодилися дати інтерв'ю. Інформація, яку ми почули дійсно корисна і актуальна.

Тож проведена нашою командою дослідницька робота засвідчує, що у радянській школі декларувалися свободи учнівства, але в реальності влада намагалася запровадити тотальний контроль і вплив на дітей через офіційні

організації. Тож і одяг, і стиль спілкування, і дозвілля, і вибір професії - усюди був присутній ідеологічний вплив. І хоча школа в Україні демократизується, на жаль, елементи радянщини надто живучі. Щоб позбутися них, необхідно і доносити правду про радянські часи в тому числі.

Використані матеріали

Гавриленко Т. Л. Початкова освіта в УРСР у повоєнні роки: організація та зміст. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2012. Вип. 104, т. 1. С. 67–72.

Лаврут О. О. Радянська школа у другій половині 1940-х – кінці 1980-х рр.: вимір України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Вінниця – Черкаси, 2021.